O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI AJINIYOZ NOMIDAGI NUKUS DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

Mavzu :Uzbekistonda muxofozaga olingan xududlar

Tayarlaganlar: Seytqasimov.R

Bitikova.M

Artikova.M

Mavzu :Uzbekistonda muxofozaga olingan xududlar

- Reja

- 1. **ZOMİN TOG’-URMON DAVLAT QWRİQXONASİ**
- 2. **ChOTQOL TOG’-WRMON DAVLAT QURİQXONASİ**
- 3. **QORAKWL QURİQXONASİ.**
- **4. QİZİLQUM QURİQXONASİ**
- 5. **PAYG’AMBAR OROL QURİQXONASİ**
- 6. **BADAYTUQAY QURİQXONASİ**

- Qoriqxona bu Er sharining malum bir hududidagi tabiat kom-ponentlarini tabiiy holicha saqlab qolish uchun ajratilgan maydon-dir. Qoriqxonalar barpo etish tufayli shu hududning hamma tabiat-ga hos komponentlari, yani relef shakllari, tog` jinslarining er yuzasiga chiqib, ochilib qolgan joylari, ochilib qolgan minerallar, buloq ajoyib g`or, kollar, osimliklar va hayvonot dunyosini tabi-iy holda saqlab turiladi, hullas har bir geografik zona yoki ge-ografik olka uchun xarakterli bolgan hududlar yoki tabiat kompo-nentlarini ilmiy jihatdan, iqtisodiy, madaniy tomonidan hamda shu zonaning barcha tabiiy elementlarini ozida aks ettirgan hududla-ri qoriqxonalar uchun ajratiladi. Bu joylarning tabiati va uning komponentlari halq boyligi sifatida abadiy saqlanadi. Shu tufay-li, avlodlar osha qoriqxonalar orqali qumlar, chol, dasht, tayga ormonlar, tog` landshaftlari va boshqa hududlarning tabiiy holda qanday bolganligi haqida tola malumotlar oldilar.

Росточек
www.rostochek.ru

- Qoriqxonalarni barpo etishdan kozlanadigan asosiy maqsadlar yuqorida qayd qilingandek, ular har bir hududlardagi majmualar tabiiy holda saqlanadi.Bu hududlarning asosiy vazifasi tabiatni bir butun holda organishdir. Qoriqxonalar landshaft tarkibiy qismlari ortasidagi uzviy bog`lanishlarni bilib olib, tabiiy re-surslardan tog`ri foydalanish yollarini aniqlash uchun zarurdir.
- Odamlarning xojalik faoliyati tufayli sodir qilingan landshaft-larga moslasha olmagan hayvonlarni va hududga hos tabiiy flora-ning bir qancha turlari faqat qoriqxonalarda saqlanishi mumkin. Demak qoriqxonalarda turli xil hayvon yani yolbars, arslon qop-lon, zubr, kulon, moral, begemot, ilvirs, suv kalamushi, turach, qizil g`oz, gachra, arxar, jayron, oq laylak, qirg`ovul, kaklik va boshqalar.

Ростočек
www.rostochek.ru

- Qoriqxonalar ovlanadigan hayvonlarni va madaniy osim-liklarning turlarini kopaytirishda muhim rol oynaydi, osimlik-larni saqlash va ularni kopaytirishda ularni tasiri benihoya kat-tadir. Yuqorida keltirilgan malumotlarga asoslanib shunday hulo-sa qilish mumkinki, qoriqxonalar turli xil osimliklar va hayvon turlarni, ularning genofondlarini kopaytirish va saqlab qolishda katta rol oynaydi.
- Respublikamizda barcha qoriqxonlar, milliy bog`lar va byurt-ma (zakaznik)lar ilmiy ishlarni olib borishda, ayniqsa mamlaka-timiz tabiatida sodir bolayotgan ozgarishlarni aniqlashda muhim ahamiyatga egadir.
- Hozirgi davrda imkoniyat tomonidan dunyodagi suv havzalari-ning boyliklaridan keng foydalanishi tufayli atrof muhitga chiqa-rilayotgan chiqindilar ortishi natijasida tabiatdagi ekologik ti-zimlarning buzilishiga,   ayrim osimlik va hayvonlar turlarning yoq bolib ketishiga sababchi bolgan insonlar tasiri kundan-kunga ortib bormoqda. Shuning uchun dunyoning kopchilik hududlarida qo-riqxonalar barpo etilgan. Bular asosan Avstraliya, Daniya, Janubiy Afrika, İsrail, Yaponiya, Filippin va boshqa hududlarda tashkil etil-gan. Umuman er yuzida muhofaza qilinadigan hududlar soni hozirgi kunda 20 mingdan ortiqdir.

Ozbekistonda 13 ta ormon xojaligi va 14 ta qoriqxona mav-jud bolib, ularning umumiy maydoni 460 ming gektarni tashkil qi-ladi. Shularning ayrimlariga toxtalishga harakat qilamiz.

ZOMİN TOG’-URMON DAVLAT QWRİQXONASİ

- Turkiston tog` tizmasining Ozbekiston Respublikasiga qarashli shimoliy-g`arbiy qismida tashkil etilgan bolib, Zomin tog`ida den-giz sathidan 1300-3500 metr balandlikda joylashgan, maydoni 10,5 ming gektar. Qoriqxonaning asosiy vazifasi tog` landshaftini ta-biiy holicha saqlashdir.
- Bu qoriqxonada archazorlar va shu erda yashovchi hayvonlar muhofaza qilinadi.
- Bu erda 150 dan ortiq osimlik, osimliklar jamoalarida aso-siy orinni archalar egallaydi, qoriqxonada archaning uch turi uch-raydi. Zarafshon, Saur archa va Turkiston archalari osadi. Hayvon-lardan sudralib yuruvchi hayvonlarning 6 turi, qushlarning 63 turi va sutemizuvchi hayvonlarning 18 turi uchraydi. Sutemizuvchilarning oq tirnoqli ayiq, silovsin, bori, tog` echkisi, arxar, jayronning vakillari yashaydi, qushlardan esa qirg`iy, burgut, himolay kurka-si, tog` qarg`asi mavjud. Bu qoriqxonada shu erda osadigan osimliklar bio-ekologiya-sini, ularning tabiiy holatini va shu erning oziga hos tabiiy geografik majmualarini muhofaza qilish tabiiy resurslar sifatini yaxshilash, ularni kopaytirish shuningdek hayvonot dunyosini asrash bo-yicha ancha ishlar bajarildi va bajarilmoqda.

Росточек
www.rostochek.ru

ChOTQOL TOG'-WRMON DAVLAT QURIQXONASI.

- Bu qoriqxona 1947 yilda Chotqol tizmasining janubiy-g`arbida joylashgan osimlik, hayvonot dunyosini, tabiiy, geografik holat-larni saqlab qolish maqsadida tashkil etilgan, maydoni 38,8 ming gektar. Qoriqxonada 600 dan ortiq ot, 20 ga yaqin buta va daraxt osimlik turlari mavjud. Osimliklar jamoasida archazorlar kop bo-lib, ular ustunlik qiladi, huddi shuningdek pista, kavkaz shamsho-di, zirk va irg`ay kabi osimlik turlari osadi. Bu erda hayvon-larning ayiq, taka, bursiq, tulki tong`iz, sug`ur, jayron va kakliklar yashaydi. Umuman qoriqxona hududida sudralib yuruvchi hayvonlarning 9 turi, qushlarning 93 turi, sutemizuvchilarning 23 turi mavjud.

Росточек

QORAKWL QURİQXONASİ

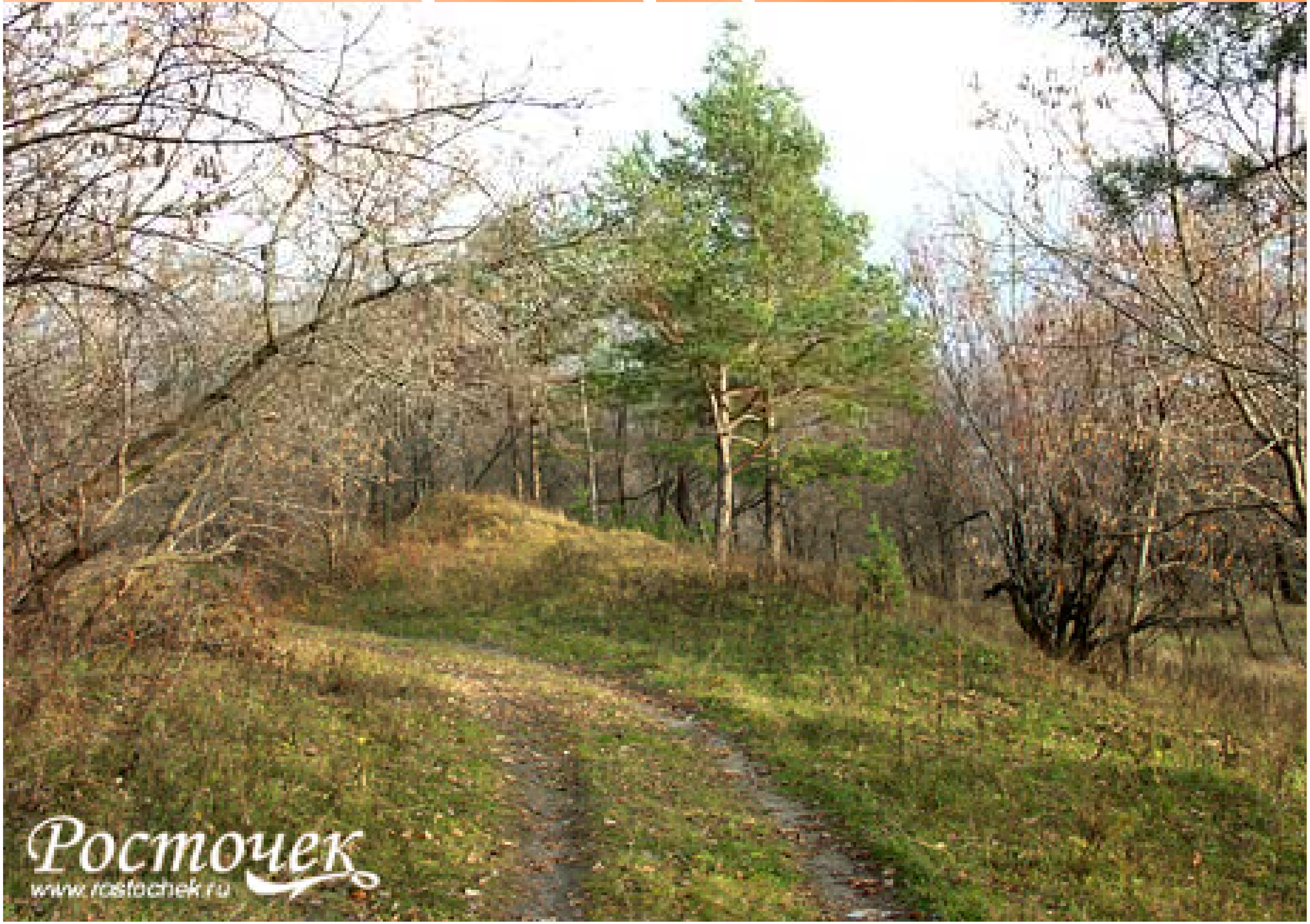

- Zarafshon daryosining Qorakol vohasi bilan Amudaryo orasidagi maydonda 1971 yili barpo etilgan bolib, maydoni 20,5 ming gek-tarni tashkil etadi. Bu qoriqxonadan Amu-Qorakol va Amu-Buxaro kanallari oqib otadi. Kanal suvi filtiratsiyalanishi tufayli uning atroflarda kollar barpo bolgan. Osha kollarda baliq va qushlar yashaydi. Qoriqxona kollarida 200 ga yaqin yuqori osimliklar osadi. Shulardan 30 tasi buta va daraxatlardir. Kollar atrofida va kanallar yoqasida asosan turangi, tol, terak, jiyda yulg`unlar, qamish, jingil va boshqa osimliklar bor. Bulardan tashqari qumlar-da qora saksavul, kandim, singren, cherkez, qizilcha, iloq osimlik-lari osadi. Hayvonlardan sudralib yuruvchilarning tubandagi va-killari chol toshbaqasi, kaltakesak, echkiemar, bug`mailon, oqilon, sutemizuvchilarning 30 dan ortiq turi, qushlarning 170 dan ortiq turini, kanal va kollarda baliqlarning 32 turini uchratish mumkin. Ozbekiston olimlari qoriqxonada chol majmualarini muhofaza qi-lish, shuningdek insonning xojalik faoliyati tufayli sodir etilgan ozgarishlar yani shu hududdan otkazilgan kanallarning chol osimligi va hayvonot dunyosining osishiga va rivojlanishiga, huddi shuning-dek shu erning tabiiy geografik sharoitlariga tasirini organadi-lar.

Росточек
www.rostochek.ru

Росточек
www.rostochek.ru

QİZİLQUM QURİQXONASİ

- Bu qoriqxona Buxoro viloyatining Ramiton tumani hududida 1971 yilda tashkil qilingan bolib, uning maydoni 4 ming gektar. Bu erda asosan toqay landshafti, u erdagi osimlik va hayvonot dunyosini ayniqsa xongul va shunga oxshash hayvon turlarni muhofaza qilinadi va ularning turlari kopaytiriladi

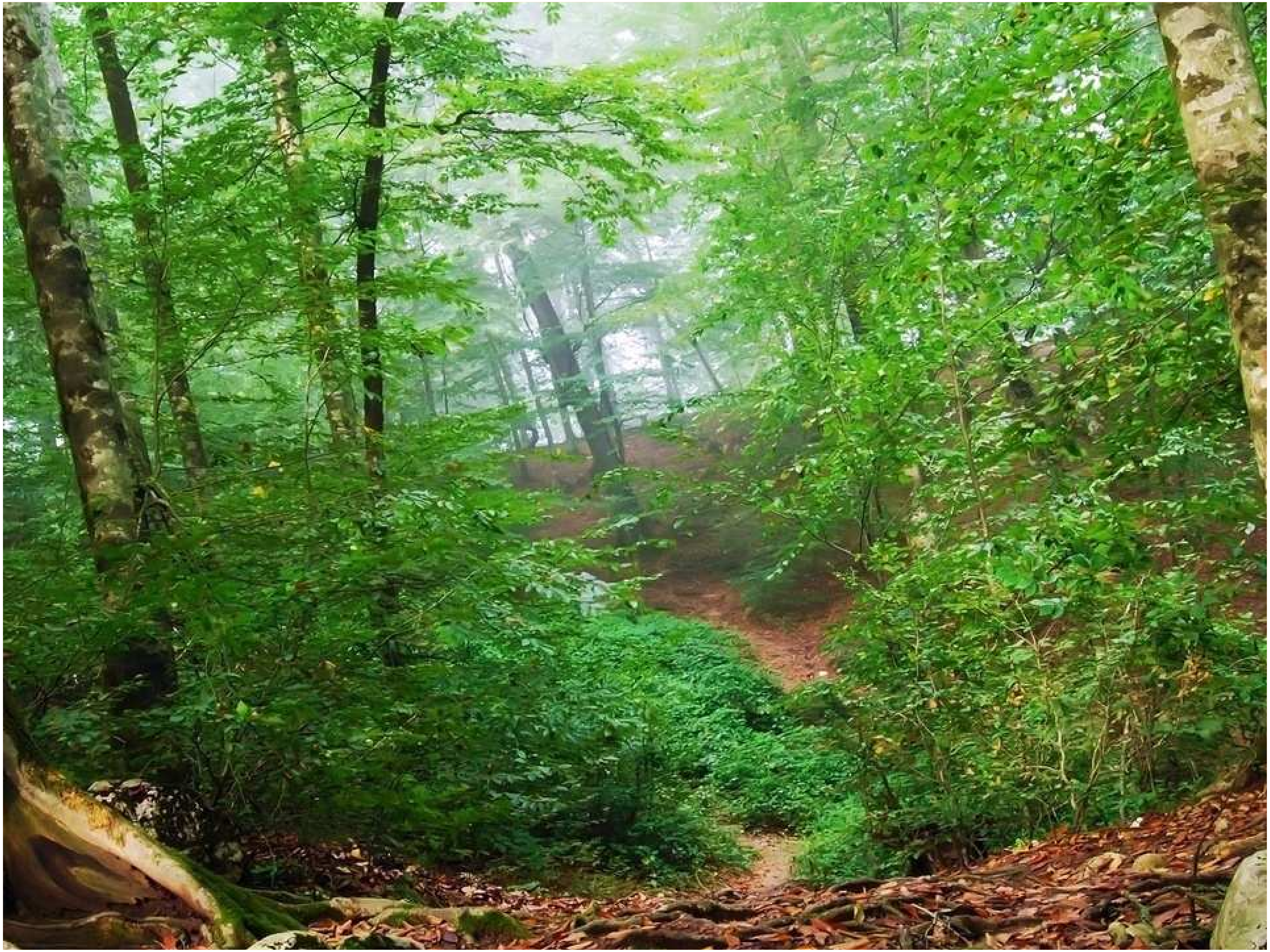

PAYG'AMBAR OROL QURİQXONASİ.

- Amudaryoning yuqori qismida Termiz shahridan 20 kilometr pastda 1971 yilda tashkil qilingan. Bu qoriqxonaning umumiy may-doni 4000 gektar. Qoriqxonaning asosiy maydonini toqay osimlik-lari qoplagan. Bu erda osimliklarda asosan turangi, jiyda, yulg`unlar va otlar osadi. Pastroq joylaridagi osimliklar tarkibida saksovul, juzg`un, singerin va efemer osimliklarining vakillari uchraydi. Hayvonot dunyosi chuchqa, qum quyoni, chiyabori, qirg`ovullardan ibo-rat.
- Sudralib yuruvchilarning vakillaridan keltakesak, toshbaqa, echkiemar, zaharli ilonlar uchraydi. Bu qoriqxona ozining tabiati, tabiiy geografik hususiyatlari, osimliklari, hayvonot dunyosi bilan butun dunyo olimlarining diqqatini oziga jalb etib kelmoq-da. Shuning uchun ham bu orolda joylashgan qoriqxonani faqatgina mamlakatimizda bilib qolmasdan, balki u butun dunyoga mashhurdir.

BADAYTUQAY QURİQXONASİ

- Amudaryoning ong sohilining quyi qismida 1971 yilda tashkil qilingan bolib, uning umumiy maydoni 10 ming gektarni tashkil qiladi. Bu Qoraqalpog`iston muxtor Respublikasi hududda joylash-gan. Bu qoriqxona Amudaryoning quyi oqimidagi tabiiy majmualar-ni organishda benihoya katta ahamiyatga egadir. Ayniqsa turg`unlik yillarida Amudaryoning ong va chap qirg`oqlarida joylashgan toqay-larni ayovsiz ozlashtirilishi regionda katta ekologik fojealar-ning sodir bolishiga sabab boldi. Oqibatda bu regionlardagi hay-vonot dunyosidan sutemizuvchi hayvonlarning 6 turi, qushlarning 30 ga yaqin turi yoqolib ketgan. Qoriqxona osimlik va hayvon turlariga nihoyatda boydir. Qoriqxonada yuksak osimliklarning 58 turi bo-lib, ulardan 14 (24,1 %) buta va daraxtlardir, 29 turi (50%) kop yillik ot osimliklari, shundan 15 turi (25,9%) bir yillik otlardir, bu Amudaryoning quyi oqimidagi barcha toqaylar uchun hosdir.

- Osimliklar formatsiyasi asosan turangi, tol, terak, jiyda, kan-dir, yulg`un, jingil, yontoq va qiyoqzorlardan iboratdir. Hayvonlardan bursiq, yovvoyi chochqa, quyon, qushlardan qirg`ovul, qizilishton, zarg`oldoq, xakqush, zahmaqush, xilma-xil sudralib yuruvchilarning vakil-lari uchraydir. Bu qoriqxonada keyingi davrlarda halkaro dastur-dagi ishlar olib boriladi. Yani YuNESKO (BMT ning maorif, fan va madaniyat masalalari boyicha mahsus muassasasi) tashkiloti bilan hamkorlikda har bir regiondagi biologik har xillikni saqlash ma-salasiga oid ayrim ishlar amalga oshiriladi.
- Bundan tashqari uning asosiy vazifasi Amudaryoning qirg`oqla-ridagi tabiiy majmualarni va unga antropogen omillari qanday tasir etilishi organiladi.
- Yuqorida qayd etilgan qoriqxonlardan tashqari Nurota qoriq-xonasi, Zarafshon, Qizilsuv, Miroki, Vardanzi, Arnasoy, Abdusamat toqay va Zarafshon (Kitob) qoriqxonalari mavjud.

Росточе

Росточе

- Qoriqxonalardan tashqari tabiat komponentlarini muhofaza qilishda muhim uslub sifatida byurtma (zakaznik) lardan ham foyda-laniladi. Byurtmalar bajariladigan vazifalariga qarab vaqtincha-lik va doimiy bolishi mumkin. Vaqtinchalik buyurtmalar kopincha ov-chilik xojaliklarida ov qilinadigan hayvon va qushlarning sonini tiklash va kopaytirish uchun malum muddatga tashkil qilinadi. Abadiy byurtmalar esa osimlik va hayvon turlarni muhofaza qilish va ularni kopaytirish maqsadlari uchun barpo etiladi. Buyurtmalarga yuklatiladigan asosiy vazifalar har bir hududning tabiiy geogra-fik majmualari, tarkibiy qismlarning ayrim bolaklarini yani osimlik va hayvonlarni saqlash bilan shug`ullanadi. Zakazniklar (buyurtma)dagi ayrim tabiiy boyliklardan foydalanishga ruxsat eti-ladi. Hozirgi davrda Respublikamizda 8 ta buyurtma (zakaznik) mav-jud bolib,   ularning maydoni 197 ming gektar bolib, ular Ozbe-kistonning osimliklar va hayvonot dunyosini muhofaza qilish va ularning kamayib borayotgan turlarini qayta tiklash bilan shug`ulla-nadilar.

- Buyurtmalarning ayrimlari haqida qisqacha malumot keltira-miz. Todakol byurtmasi (zakaznik). Buxoro viloyatida 1960 yilda tashkil qilingan bolib, umumiy maydoni 30000 gektar. Bu erda kol atrofidagi osimliklar bilan birga qamish, yulg`unlar osadi, bu osimliklar shu hududlarda yashovchi hayvonlar va qushlar uchun asosiy ekostantsiyalar hisoblanadi. Buyurtmada oqqushlar, sakoqushlar, ordak-lar, kulrang g`ozlar, huddi shuningdek quyonlar, jayronlar va qamish mushugi muhofaza qilinadi.

Росточе

MA’MLEKET QORIQXANALARI

- **t\r Qorıqxana atıQa’niygelesiwiMaydanı (ga)**1Baday- tog’ay Tog’ay qorıqxanası (Qaraqalpaqstanda)64812Qızıl qumTog’ay qorıqxanası (Buxara walayatında)39953 Nurata Taw - tog’ay qorıqxanası (Nurata taw dizbesi)225374 Zarafshan Tog’ay qorıqxanası (Samarqand)20665 Aral payg’ambarTog’ay qorıqxanası (Surxondarya)30946 Zamin Tu’rkiston taw dizbesi (Taw - tog’ay qorıqxanası)156007 Ugom Chatkal milliy bag’ıTaw - tog’ay qorıqxanası352568Hisor Taw - tog’ay qorıqxanası768899Koxitangtaw Taw qorıqxanası (Surxondarya)43500

Foydalangan adabietlar.

- 1.Wzbekiston Qizil kitobi. T. «Fan» nashrieti. 1984 1-10 b.
- 2. P.Baratov. Tabiatni muh'ofaza qilish. T. «Wqituvchi»1991. 253 b.
- 3. X.T.Tursinov. Ekologiya asoslari va tabiatni muh'ofaza qilish. T.1997 34-42 b